

УДК 711.4:504.06

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.3.24>

ЕКОЛОГІЧНИЙ ІМПЕРАТИВ У ФУНКЦІОНУВАННІ МІСТОБУДІВНИХ РАД

Петрецька Н.І.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0000-0002-5675-7059
e-mail: nataliya.petretska@uzhnu.edu.ua*

Машіка П.Ю.,
*аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Ковач В.В.,
*студент 2 курсу магістратури спеціальності «Право»
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Петрецька Н.І., Машіка П.Ю., Ковач В.В. Екологічний імператив у функціонуванні містобудівних рад.

У статті розглянуто проблему неузгодженості законодавства у сфері містобудування, недостатнього врахування екологічних норм та необхідності впровадження «екологічного імперативу» в діяльність містобудівних рад. Визначено, що існуючі нормативно-правові акти часто мають рекомендаційний характер, що створює умови для лобіювання інтересів окремих груп без належного врахування екологічних вимог безпеки містобудування. Підкреслено роль архітектурної екології як нової галузі науки для формування екологічно обґрунтованих рішень у містобудуванні. Автори наголошують на необхідності удосконалення законодавства для забезпечення сталого розвитку населених пунктів. Запропоновано обов'язкове врахування екологічного імперативу як ключового принципу в процесі створення та затвердження містобудівної документації.

Зазначається, що для забезпечення екологічної безпеки територій необхідно адаптувати містобудівну діяльність до кліматичних змін, підвищувати енергоефективність, створювати зелені зони, зменшувати викиди парникових газів та зберігати біорізноманіття. Автори підкреслюють важливість формування екологічного мислення й культури серед фахівців у галузі архітектури та містобудування для прийняття екологічно обґрунтованих рішень. Динамічне зростання процесу урбанізації потребує постійного аналізу та своєчасного реагування, як в проектуванні окремих об'єктів будівництва, так і в процесі створення містобудівної документації. Саме тому, актуальним є питання пошуку сучасних методів і підходів для вдосконалення екологічного законодавства у містобудівній сфері для забезпечення сталого розвитку.

Таким чином, існує потреба в поглибленому вивченні ролі містобудівних рад у забезпеченні сталого розвитку міських територій та впровадженні екологічних імперативів у їх діяльність. Це сприятиме підвищенню ефективності містобудівного планування та покращенню екологічної сталості в містах. В умовах погіршення стану довкілля також доцільним є впровадження ландшафтного планування як одного з ключових елементів екологічного імперативу. Ландшафтне планування дозволяє гармонійно інтегрувати природні та урбанізовані території, сприяє збереженню екосистем, захисту біорізноманіття та покращенню якості середовища проживання. На рівні мі-

стобудівних рад це може бути реалізовано через розробку інтегрованих рішень, які враховують просторові особливості територій.

Ключові слова: екологічний імператив, містобудівні ради, сталий розвиток, урбанізація, екологічні вимоги.

Petretska N.I., Mashika P.Yu., Kovach V.V. Environmental imperative in the functioning of urban planning councils.

The article considers the problem of inconsistency of legislation in the field of urban planning, insufficient consideration of environmental standards and the need to introduce the «environmental imperative» into the activities of urban planning councils. It is determined that existing regulatory legal acts are often of a recommendatory nature, which creates conditions for lobbying the interests of individual groups without due consideration of environmental requirements for urban planning safety. The role of architectural ecology as a new branch of science for the formation of environmentally sound decisions in urban planning is emphasized. The authors emphasize the need to improve legislation to ensure the sustainable development of settlements. The mandatory consideration of the environmental imperative as a key principle in the process of creating and approving urban planning documentation is proposed.

It is noted that to ensure the environmental safety of territories, it is necessary to adapt urban planning activities to climate change, increase energy efficiency, create green zones, reduce greenhouse gas emissions and preserve biodiversity. The authors emphasize the importance of forming ecological thinking and culture among specialists in the field of architecture and urban planning for making environmentally sound decisions. The dynamic growth of the urbanization process requires constant analysis and timely response, both in the design of individual construction sites and in the process of creating urban planning documentation. That is why, the issue of finding modern methods and approaches to improving environmental legislation in the urban planning sector to ensure sustainable development is relevant.

Thus, there is a need for in-depth study of the role of urban planning councils in ensuring sustainable development of urban areas and the implementation of environmental imperatives in their activities. This will contribute to increasing the efficiency of urban planning and improving environmental sustainability in cities. In conditions of environmental deterioration, it is also advisable to introduce landscape planning as one of the key elements of the environmental imperative. Landscape planning allows for the harmonious integration of natural and urbanized areas, contributes to the preservation of ecosystems, protection of biodiversity and improvement of the quality of the habitat. At the level of urban planning councils, this can be implemented through the development of integrated solutions that take into account the spatial characteristics of the territories.

Key words: environmental imperative, urban planning councils, sustainable development, urbanization, environmental requirements.

Постановка проблеми. Чинне законодавство у сфері містобудування та планування територій характеризується неузгодженістю нормативно-правових актів, недостатньо чітким формулюванням екологічних норм, а також рекомендаційним характером рішень архітектурно-містобудівних рад. Це ускладнює забезпечення сталого розвитку населених пунктів, дотримання екологічних вимог безпеки містобудування, особливо планування територій, та реалізацію конституційного права громадян на безпечне для життя та здоров'я довкілля.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності впровадження обов'язкового екологічного імперативу у діяльність містобудівних рад через аналіз чинного законодавства та визначення ролі архітектурної екології у забезпеченні сталого розвитку населених пунктів.

Стан опрацювання проблематики дослідження. Дослідження екологічного імперативу в діяльності містобудівних рад в Україні перебуває на початковому етапі. Наявні наукові праці здебільшого зосереджені на загальних питаннях інтегрованого міського розвитку та екологічності територій. Спеціалізованих досліджень, які б детально аналізували впровадження екологічного імперативу саме в діяльності містобудівних рад, наразі обмаль. Це свідчить про необхідність подальших наукових розвідок у цьому напрямі, зокрема щодо розробки методологічних підходів та практичних рекомендацій для інтеграції екологічних принципів у процеси містобудівного планування та управління.

Таким чином, існує потреба в поглибленому вивченні ролі містобудівних рад у забезпеченні сталого розвитку міських територій та впровадженні екологічних імперативів у їх діяльність. Це сприятиме підвищенню ефективності містобудівного планування та покращенню екологічної сталості в містах.

Виклад основного матеріалу. Чинне законодавство у сфері містобудування та планування територій характеризується неузгодженістю ряду законодавчих та нормативно-правових актів та недостатньо чітким формулюванням екологічних норм при здійсненні такої діяльності. Існує нагальна необхідність усунення цих недоліків, з метою впорядкування містобудівної документації, покращення стану навколишнього природного середовища для забезпечення конституційного права кожного громадянина жити у безпечному для життя і здоров'я довкіллі.

Норми чинного законодавства у сфері розвитку територій регулюються нормативно-правовими актами різної юридичної сили, що належать не лише до сфери земельного, містобудівного, адміністративного права, але й екологічного. Особливістю таких норм є необхідність врахування як економічних й соціальних факторів, так і вимог щодо забезпечення екологічної безпеки під час здійснення містобудівної діяльності.

Динамічне зростання процесу урбанізації потребує постійного аналізу та своєчасного реагування, як в проектуванні окремих об'єктів будівництва, так і в процесі створення містобудівної документації. Саме тому, актуальним є питання пошуку сучасних методів і підходів для вдосконалення екологічного законодавства у містобудівній сфері для забезпечення сталого розвитку.

Статтею 20 ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності» передбачена можливість створення уповноваженими органами містобудування та архітектури відповідних архітектурно-містобудівних рад (як дорадчих, що діють на громадських засадах) з метою професійного обговорення проектних рішень у сфері містобудування. Уповноважений орган містобудування за 20 днів до засідання ради, повідомляє державні органи, які відповідно до закону мають повноваження щодо розгляду містобудівної документації, та забезпечує можливість ознайомлення з її розділами (за відповідним напрямом). За результатами розгляду зазначені органи подають до уповноваженого органу містобудування та архітектури свої висновки. Таким чином, законодавець надає можливість в процесі розробки містобудівної документації залучати для розгляду відповідні державні установи, в тому числі і для визначення на відповідність екологічному законодавству. Типове положення про архітектурно-містобудівні ради затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері містобудування.

Однак, п. 2.4. Типового положення про архітектурно-містобудівні ради затвердженого Наказом № 108 від 07.07.2011 р. Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України встановлено, що «результати розгляду Радою проектів будівництва мають виключно рекомендаційний характер і не можуть вимагатися під час погодження та затвердження таких проектів». Тобто рішення ради мають виключно рекомендаційний характер і таким чином створюються передумови для лобювання інтересів зацікавлених осіб в затвердженні містобудівної документації, без врахування мінімально-необхідних екологічних вимог.

Екологію усе частіше розуміють як науку, що вивчає природне середовище і його взаємозв'язки з діяльністю людини, а також способи зменшення антропогенного тиску. Через це відбувається «екологізація» інших галузей знань, виникають нові науки: геоекологія, урбоекологія тощо. Отже, має місце і архітектурна екологія. Розвиток архітектурної екології як нової галузі архітектурної науки зумовлений тим, що, по-перше, архітектурно-будівельна сфера є одним з найбільших забруднювачів навколишнього середовища, а по-друге, вона сама є надзвичайно залежною від процесів і явищ, які відбуваються в довкіллі.

На початку ХХІ ст. екологічні і архітектурно-містобудівельні проблеми набули особливої гостроти. Забруднення середовища життєдіяльності людини викидами промислових підприємств і транспорту, вирубка лісових масивів і забруднення Світового океану призводять до зменшення кисню в атмосфері, що, в свою чергу, зумовлює розвиток різноманітних хвороб міського населення. Спроби винесення промислових підприємств за межі міст і регулювання транспортних потоків не можуть повністю вирішити проблему. Забрудненим є повітря і всередині приміщень житлових і громадських будівель, де, окрім цього, більшим є хімічне навантаження [1].

Через це архітектурна екологія має вивчати не лише окремі архітектурні об'єкти, а й архітектурне середовище в цілому, точніше, взаємодію між штучно створеним архітектурним середовищем і природним середовищем з метою досягнення між ними оптимального компромісу. В наш

час вже визнаною стала думка про необхідність формування екологічного мислення й екологічної культури, яка б містила систему знань і вмінь з прийняття екологічно виправданих рішень в процесі професійної діяльності, у тому числі й архітектурної [1].

Проблема неефективного державного управління у сфері охорони довкілля та використання екологічних нормативів як засобів для лобювання інтересів зацікавлених груп осіб пов'язана з втратою стратегічно важливих природних ресурсів держави та ігноруванням фундаментальних прав та свобод людини. Залежність розвитку держав та встановлення правопорядку у більшій мірі полягає в реалізації інтересів, публічного чи приватних. Публічний інтерес відрізняється від приватного за матеріальним, правовим та змістовним характером. Публічний інтерес, на відміну від приватних, є показником рівня громадської правосвідомості, активності та інклюзії, що виражається у колективній спроможності здійснення контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування та державної влади. Як зауважує І. Берестова, у найширшому сенсі публічний інтерес полягає в ефективній реалізації права на судовий захист [2, с. 222]. Неможливо забезпечити ефективну діяльність містобудівних рад, без гарантій права на захист та доступу до правосуддя як індивідом так і громадою. Неодноразово піднімається питання щодо ратифікації останньої поправки до Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) адже йде мова про захист колективних прав.

Обов'язковість та верховенство екологічного права як самостійної галузі права, яка закріплює певний режим та визначає принципи й порядок невиснажного/раціонального використання природних ресурсів і охорони довкілля, ековимоги, що повністю і без виключень поширюються на всіх - є обов'язковими для майбутнього розвитку держави. Принципи охорони природного довкілля – це керівні засади організації і впливу екологічних норм права на суспільні відносини в цій сфері. Ці принципи, у свою чергу, породжують таке поняття як «екологічний імператив».

Поняття «екологічний імператив» було введено в кінці 80-х Н. Мойсєєвим. У науковому середовищі відразу ж розгорнулася дискусія про ціннісно-нормативні основи поняття. Даний термін (екоімператив) був введений за аналогією з кантівським категоричним імперативом. «Екологічний імператив» в юридичному сенсі – заборона або вимога дотримуватися правил охорони довкілля, – комплекс пріоритетних та обов'язкових до виконання обмежень на діяльність людини. Невиконання цих умов може найближчим часом призвести до катастрофічних наслідків для людства.[3]

Статтею 19 ЗУ «Про основи містобудування» встановлено, що при розробці та реалізації містобудівної документації суб'єкти містобудівної діяльності зобов'язані дотримуватись основних завдань та заходів щодо забезпечення сталого розвитку населених пунктів та екологічної безпеки територій.

Сталий розвиток населених пунктів передбачає соціально, економічно і екологічно збалансований їх розвиток, спрямований на створення економічного потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних поколінь на основі раціонального використання ресурсів, технологічного переоснащення і реструктуризації підприємств, удосконалення соціальної, виробничої, транспортної, комунікаційно-інформаційної, інженерної інфраструктури.

Діяльність містобудівних рад повинна ґрунтуватися на цілях сталого розвитку, визначених Організацією Об'єднаних Націй. Зокрема, цілі 11 («Сталий розвиток міст і громад») та 13 («Боротьба зі зміною клімату») є важливими орієнтирами для формування екологічного імперативу у містобудуванні. Впровадження цих цілей сприятиме забезпеченню екологічної безпеки та створенню комфортного середовища для проживання.

Екологічна безпека територій передбачає дотримання встановлених природоохоронним законодавством вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, збереження та раціонального використання природних ресурсів, санітарно-гігієнічних вимог щодо охорони здоров'я людини, здійснення заходів для нейтралізації, утилізації, знищення або переробки всіх шкідливих речовин і відходів.

Тому, при здійсненні розгляду проектів планування територій містобудівними радами очевидна необхідність запровадження обов'язковості виконання рекомендацій в частині заходів щодо забезпечення сталого розвитку населених пунктів та екологічної безпеки територій – «екологічний імператив у містобудуванні».

Діяльність містобудівних рад повинна враховувати необхідність адаптації до кліматичних змін, які створюють нові виклики для урбаністичних територій. Розробка планів стійкості міст, що включають заходи з підвищення енергоефективності будівель, створення зелених зон для боротьби з ефектом теплових островів та зменшення викидів парникових газів, є невід'ємною складовою екологічного імперативу. Такий підхід дозволить зменшити вразливість міст до екстремальних погодних явищ і забезпечити комфортні умови для мешканців.

Крім того, для посилення ролі екологічного імперативу в містобудуванні можна створити систему економічних стимулів для забудовників. Надання податкових пільг чи грантів для проєктів, що відповідають високим екологічним стандартам, може мотивувати бізнес впроваджувати «зелені» технології, що може частково компенсувати неефективність державного управління і контролю за дотриманням екологічних вимог. Проте, такі норми необхідно заздалегідь узгодити із громадськістю на етапах планування та зонування територій населених пунктів.

В умовах погіршення стану довкілля також доцільним є впровадження ландшафтного планування як одного з ключових елементів екологічного імперативу. Ландшафтне планування дозволяє гармонійно інтегрувати природні та урбанізовані території, сприяє збереженню екосистем, захисту біорізноманіття та покращенню якості середовища проживання. На рівні містобудівних рад це може бути реалізовано через розробку інтегрованих рішень, які враховують просторові особливості територій.

Встановлення правового режиму охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування можливо шляхом невідворотності принципів екологічного планування та управління територіями, недопущення зменшення кількості природоохоронних територій, рекреаційних зон та розроблення комплексних планів просторового розвитку за участі організованого громадянського суспільства. Підтримуємо думку В. Ісакової, що чим вищу ланку в ієрархічній системі принципів займає певний принцип, тим менш змінюваний характер він має [4. с. 120].

Висновки. Отже, основною проблемою для запровадження концепції сталого розвитку в екологічному аспекті містобудування, є необхідність створення системи якісного розгляду та оцінювання цього складного процесу за допомогою інструментів архітектурної екології, а також, є необхідність розроблення відповідних нормативно-правових актів щодо обов'язкового врахування екологічної складової («екологічного імперативу у містобудуванні») в містобудівній діяльності для забезпечення сталого розвитку та координації діяльності органів державної влади/місцевого самоврядування із містобудівними радами.

Квінтесенція полягає в тому, що нормативне регулювання планування та забудови територій здійснюється шляхом прийняття нормативно-правових актів, правил, державних та галузевих будівельних норм, передбачених Законом України «Про будівельні норми». Під час проєктування, будівництва та експлуатації об'єктів повинно бути забезпечено дотримання основних вимог до будівель і споруд з урахуванням їх функціонального призначення. Основними вимогами до будівель і споруд є забезпечення: 1) механічного опору та стійкості; 2) пожежної безпеки; 3) гігієни, здоров'я та захисту довкілля; 4) безпеки і доступності під час експлуатації; 5) захисту від шуму та вібрації; 6) енергозбереження та енергоефективності; 7) сталого використання природних ресурсів. [5] Проте, саме пункт третій, четвертий та п'ятий, при підготовці документації щодо дотримання цих вимог є найбільш вразливими. Адже, державні будівельні норми мають різний спектр застосування, з урахуванням вимог також стратегічної екологічної оцінки для суб'єктів господарювання (у даному випадку забудовників), що свідчить про суб'єктивний характер регулювання. Таким чином, органи публічної влади перекладають відповідальність за здійснення контролю щодо дотримання вищезазначених норм на самих суб'єктів господарювання. Негативні наслідки від зловживання встановленими правилами, на жаль, усвідомлюються лише у процесі експлуатації будівель і споруд, а також при надзвичайних ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цигичко С.П. Ц 58 Екологія в архітектурі і містобудуванні : *навч. посібник*. Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Х.: ХНАМГ, 2012. 146 с.
2. Берестова І.Е. Захист публічних інтересів учасників цивільних відносин: взаємозв'язок цивільного судочинства та конституційного провадження. *Дис... док. юрид. наук за спеціальностями: 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес, сімейне право; міжнародне приватне право»* Київ. 2019. С. 222.

3. Гаврилюк Р., Мовчан Н., Мовчан Я., Тарасова О., Гусєв О. Сценарії розвитку України: варіант застосування екоімперативу. *Матеріали II Міжнародної науковопрактичної конференції «Екологічна безпека як основа сталого розвитку суспільства. Європейський досвід і перспективи»*. Львів: ЛДУ БЖД, 2015. С. 10–12.
4. Ісакова В.М. Принципи міжнародного екологічного права: поняття та ознаки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2019. № 42, том 1. С. 120–123.
5. Про будівельні норми: Закон України від 5.11.2009 р. № 1704-VI. *Відомості Верховної Ради України*, 2010, № 5, ст. 41.
6. Byelov D., Novak O. Communal property disposal: actual principles. *Науковий Вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 69. 2022. Р. 44–49.